

Opinió

Aproximació a l'esport a través dels principis artístics: creativitat, expressió i estètica

Aurora Martínez Vidal

Llicenciada en Educació Física i Doctora en Belles Arts
Universidad de Vigo

Abstract

In this work we approach sport from an artistic point of view trying to give a reply to questions such as: can sport come to be a means of artistic expression?. Is it possible that the presence of a sporting spectacle produces athletic experiences similar to those of an artistic exhibition? Is the creation of an artists plastic work similar to the creation of a sporting composition?. Fully aware of the difficulty in verifying the concept of art and establishing absolute terms, we have decided on an approach to sport through principles characteristic of an artistic nature. Principles which, despite differences of opinion about the conception of art and its historical evolution, appear, in higher or lower proportion, in the attempts to define it. They are as follows: creativity, expression and aesthetics, the latter referring to the beauty (of the form) or the attitude of pleasure. This approach has been carried out after exhaustive bibliographic research of those studies that have tried to explain sport from the point of view of one of the principles that make up the essence of art. A revision that leads us to a type of sport in which creativity has a configurative character –suitable to artistic creation, the expression responds to symbolic levels characteristic of art and its forms have aesthetic qualities belonging to artistic composition. Despite the clear presence in these principles of artistic activity, the argument about the artistic status of these sports remains open: while for some its is clear, for others it is difficult to make compatible the competitive proposal of sport with artistic condition.

Resum

En el present estudi es realitza l'aproximació a l'esport des de la perspectiva artística tractant de donar resposta a preguntes com aquestes: Pot l'esport arribar a ser un mitjà d'expressió artística? Existeix la possibilitat que la presència d'un espectacle esportiu generi experiències estètiques similars a les que genera una exposició artística? La creació de l'obra plàstica d'un artista s'assembla a la creació d'una composició esportiva?

Conscients de la dificultat per acotar el concepte d'art i de plantejar-lo en termes absoluts, s'ha decidit l'aproximació a l'esport a través de principis propis de la natura artística. Principis que, malgrat les divergències sobre la concepció de l'art i de la seva evolució històrica, apareixen en major o menor mida, en els intents de la seva definició. Aquests són: la creativitat, l'expressió i l'estètica, aquesta última referida a la bellesa de la forma o l'actitud de delit davant d'aquesta.

Aquesta aproximació s'ha realitzat a través d'una revisió bibliogràfica exhaustiva d'a-

quells estudis que han tractat d'explicar l'esport des d'algun dels principis que constitueixen l'essència de l'art. Revisió que ens condueix un tipus d'esport en què la creativitat té un caràcter configurador propi de la creació artística, l'expressió respon a nivells simbòlics característics de l'art i les seves formes tenen qualitats estètiques pròpies de la composició artística.

Malgrat la clara presència d'aquests principis propis de l'activitat artística, la discussió sobre l'estatus artístic d'aquests esports es manté oberta: mentre que per a uns és evident, per altres resulta difícil compatibilitzar el propòsit competitiu de l'esport amb la condició artística.

L'esport i la creativitat

La procedència de les investigacions sobre la creativitat en el moviment és de caràcter variat. L'esport, la dansa i la pedagogia de l'expressió artística aporten models diferents de creativitat en el moviment. Des de

tots dos camps s'ha intentat definir el concepte, aïllar i definir els seus factors a partir dels de caràcter general i elaborar instruments d'avaluació de la creativitat en el moviment, els anomenats tests de creativitat motriu.

Diferents denominacions

A l'esport i la dansa es parla de creativitat motriu com "la capacitat d'un individu per generar comportaments motrius caracteritzats per la fluïdesa, la flexibilitat i l'originalitat" (J. Berstch, 1983:47), mentre en l'expressió artística s'utilitza el terme de creativitat de l'expressió dinàmica, i la defineix com a "creativitat en les accions humanes que comportin expressió cinètica o comportamental" (S. De la Torre, a R. Marín i S. De la Torre, 1991: 431).

Diferents factors

En el món de l'esport es va fer més insistència en els factors aptitudinals, aportats per Guilford i ja clàssics en la creativitat, com la fluïdesa (factor quantitatiu que indica l'emissió de nombroses respostes), flexibilitat (vessant qualitativa que indica la varietat de respostes) i originalitat (es refereix a les respostes inusuals i poc freqüents).

En els estudis que procedeixen del món de la dansa s'incorporen aspectes més propis de la creació artística, com la composició (com a creació de noves formes de moviment per variació i combinació) i elaboració (com a la capacitat per a desenvolupar una idea, una situació tot enriquint-la amb detalls). Aquesta darrera ja va ser considerada per Torranze.

Quant al major nombre de factors de caràcter artístic mereix especial atenció la tesi d'A. Little Araminta (1966) en què va definir trenta-sis variables de creativitat en la dansa moderna, tot considerant aquesta com a procés, producte, personalitat i ambient.

Des del camp de la pedagogia de l'expressió artística. S. De la Torre, a Marín i De la Torre (1991), ha elaborat un model descriptiu de la creativitat en l'expressió dinàmica de gran interès per a les activi-

tats físiques artístiques. En aquest model S. De la Torre integra factors aptitudinals clàssics com la fluïdesa, varietat, originalitat, inventiva i factors comportamentals com a sensibilitat perceptiva, sensibilitat emocional i estètica, autonomia, cohesió grupal.

Diferents models d'avaluació

Entre els models d'anàlisi de la creativitat motriu amb caràcter aptitudinal, s'esmenta el desenvolupat per P. Doddos (1973) en què es consideren els paràmetres de flexibilitat, fluïdesa, originalitat i elaboració. Es corresponen, amb aquest mètode, els diversos tests de creativitat motriu, entre els que s'esmenten:

- Wirick test of motor creativity (1968). Mesura originalitat i fluïdesa.
- Test de creativitat motriu de Bertch (1983). Mesura fluïdesa, flexibilitat, originalitat i elaboració.

Des de la perspectiva artística, des que Whithers (Wenda, 1977) construeix el primer test per avaluar la creativitat en la dansa moderna el 1960, s'han realitzat nombrosos estudis de l'avaluació de la creativitat. S'esmenten alguns dels més significatius:

- Brennan test of creative motor performance (1982). Mesura fluïdesa, flexibilitat, originalitat i la composició.
- TWO motor creativity rating scale per a la dansa creativa de Sherril, Lubin i Rouston a C. Sherril (1985). Mesura fluïdesa, flexibilitat, elaboració i composició.

Relació de la creativitat motriu amb altres tipus de creativitat

Durant els últims deu anys, s'ha estudiat la relació de la creativitat motriu amb diferents tipus de creativitat, sense que semblés existir una relació significativa, segons J.L. Graupera i L.M. Ruiz (1994). J.A. Philipp (1969) ha estudiat la relació entre la creativitat motriu i la creativitat figurativa i verbal. J.D. Wenda (1977) realitza la tesi doctoral per tal

d'estudiar les relacions entre moviment creatiu i eficaç.

L'esport des de la creativitat

A. Sopeña (1976) defineix l'esport des de la perspectiva de la personalitat creadora, com "una barreja de forma i estil, productivitat i bellesa, rendiment i configuració". Aquest autor, a partir de Reimpen, situa la dimensió creadora en l'esport en l'esfera del caràcter, des d'un doble vessant: impuls al rendiment, que tendeix a sotmetre's a exigències objectives i impuls configurador, que tendeix a sotmetre's a les exigències internes del propi gust, sentit estètic i creació de formes. Aquest enfocament resulta útil per tal d'explicar els dos grans blocs que podrien establir-se en l'esport des del punt de vista de les demandes creatives. Els que demanen, fonamentalment, un impuls al rendiment i els que demanen, sobretot, un impuls configurador. Aquests són aquells esports que tenen una dimensió artística en la seva forma, com la GRE, el patinatge artístic, la Gimnàstica Artística.

L'esport i l'expressió

Des que Darwin estudia les expressions no verbals de l'home en relació amb el comportament dels animals, una sèrie d'estudis sobre les possibilitats expressives del moviment corporal es desenvolupen en tot el segle XX, de forma especial a partir de la dècada de 1960. Psicoanalistes, psicomotricistes, psicòlegs i fins i tot sociòlegs s'interessen pel moviment com a mitjà d'expressió.

Resulten d'especial interès els corrents que consideren el moviment com a llenguatge. En elles es planteja la disjuntiva comunicació-expressió. En el primer cas parlem de llenguatge no verbal i en el segon d'expressió corporal. Disjuntiva plantejada per Bernard (1985) en l'àmbit general de la motricitat i per H.T.A. Whiting (1974) i David Fairchild (1987), entre d'altres, en el camp específicament esportiu.

Corrents semiòtic i expressionista

M. Bernard (1985) distingeix entre el corrent semiòtic, que veu el llenguatge corporal com el llenguatge verbal, estructurat a base de "kinemes i kinemorfemes" i el corrent expressionista, en què el cos s'expressa de forma més espontània i natural i permet de mostrar la singularitat del subjecte. H.T.A. Whiting (1974), editor de *Reading in the aesthetics of sport*, planteja la possibilitat de considerar l'esport des de la teoria de la informació d'A. Moles, segons la qual tot missatge es pot veure des d'un doble punt de vista: com a informació semàntica, amb un missatge estructurat i clar per a l'esportista i espectador i com a informació estètica, en què el missatge és ambigu i ha de ser interpretat per l'espectador. En el primer cas la informació prepara per a l'acció i en el segon prepara els estats d'ànim.

David Fairchild (1987) realitza una revisió sobre la consideració de la funció expressiva en l'esport i reconeix l'existència d'aquesta disjuntiva: un corrent semiòtic, de caràcter sociològic, que considera l'esport com a text desxifrat pels espectadors i un corrent que ell mateix anomena "formalisme estètic", en què els esportistes experimenten la forma expressiva en el seu propi cos.

Com a exemples significatius del corrent sociològic de l'esport s'esmenten M. Bouet (1968) i P. Parlebas (1986), que estudien la dinàmica interna dels diferents esports des del punt de vista de la interacció dels esportistes, encunyat el terme de "sociomotricitat". El corrent estètic, de caràcter expressionista, està representat per Spencer Wertz (1985), J.M. Boxill (1985), E. Metheny (1965), entre d'altres.

L'esport des del corrent expressionista

Spencer Wertz es refereix als gimnastes en termes que experimenten en ells mateixos la personificació de la forma expres-

siva. J.M. Boxill considera, igual que el pintor o poeta, que l'esportista s'expressa amb els seus moviments. Fa referència a l'estil personal en tots dos casos, art i esport.

Mereix especial esment l'obra d'Eleanor Matheny (1965), *Connotations of movement in sport and dance*, que ja s'esmenta com a clàssica entre els estudiosos del tema. La seva aproximació artística a l'esport està basada en l'expressió i en el significat estètic i simbòlic del moviment. En ella, s'hi planteja, a partir de Susane Langer, la significació dels moviments, tot encunyant els termes de "kinestesi" (percepció estètica del moviment), "kinestruct" (allò visualment percebut per l'observador), "kinesymbol" (la interpretació significativa de l'observador), "kinecept" (la percepció del propi moviment). Aquesta autora compara les formes simbòliques de la música i de l'art visual. Parla de significat denotatiu, fàcil d'expressar amb paraules i significat connotatiu de caràcter ambigu i subjectiu. Troba formes simbòliques de moviment en la dansa i certs esports, com la gimnàstica. Obra d'interès en llengua espanyola és la tesi de S. Coca (1988), presentada a la Facultat de les Ciències de la Informació i que planteja el gest dels esportistes com a gestos expressius. Gestos que s'han construït tècnicament sobre la base personal i infusible de cada esportista.

En el terreny de la pràctica, a partir de la ballarina Isadora Duncan, precursora per alguns, creadora per altres, de la dansa moderna, s'inicien una sèrie de corrents artístics del moviment tot basant-se en la seva expressió. Aquesta preocupació per la forma i expressió artística del moviment constitueix la base de les anomenades gimnàstiques rítmiques i expressives, i és recollida per A. Langlade i N. Langlade (1983) i anomenada "escola expressionista alemanya". Formes que van tenir lloc com a reacció la rigidesa i mecanicisme de les escoles gimnàstiques i els moviments que alguns consideren artificials de la dansa clàssica. Se'n recorden d'autors tan importants com Dalcroze, que destaca pel seu mètode rítmicomusical i Bode, considerat el creador de la gimnàstica expressiva. Laban (1987,

1993), que ha deixat una extensa obra, analitza els elements expressius del moviment tot situant-los en l'espai, el temps, el pes i el flux.

L'esport i l'estètica

Els debats de l'estètica en l'esport s'han desenvolupat en dos fronts.

D'una banda, la discussió es refereix a l'esport en general i la possibilitat de ser percebut estèticament. Mentre que per altra banda, el debat se centra en el reconeixement d'alguns esports com a activitat artística.

La percepció estètica de l'esport

Des de la perspectiva general, s'accepta amb facilitat, com a possibilitat per a tots els esports, ser contemplats i avaluats de forma estètica. Presenciar un esdeveniment esportiu pot ser fàcilment una experiència emocional intensa i fins i tot una experiència estètica, per a l'espectador i l'esportista; però això, per si mateix, no permet parlar d'art. En aquesta línia de pensament s'esmenta Whiting i Masterson (1974), D. Best (1978), Kirk (1986) i Arnold (1991). Aquests dos últims, llevat d'alguns matisos diferents accepten l'experiència estètica en l'espectador i en l'esportista, tot variant el canal o font de l'experiència en cada cas.

El contingut estètic en l'esport

L'altra gran discussió sobre estètica està centrada en la categorització d'alguns esports com artístics o simplement com estètics en raó del pes del seu contingut i de la seva forma. Des d'aquesta perspectiva general i en funció de la dimensió estètica de la seva forma, s'han realitzat diverses classificacions dels esports, en totes elles s'admeten diverses modalitats esportives amb valors estètics, similars als que es troben en l'art: Best (1974) divideix els esports en estètics i de propòsit, Arnold (1991) ho fa en no estètics i parcialment estètics, Sumanik i Stoll (189) segons requereixin potència física o expressió. En totes aquestes classifica-

cions, hi figuren les diferents modalitats gimnàstiques, junt amb el patinatge artístic en el bloc d'esports estètics, parcialment estètics o d'expressió.

Els esports de forma i contingut estètic són esports artístics?

En aquests esports s'hi ha trobat qualitats artístiques derivades de la seva forma, com harmonia, equilibri, contrast, ritme; del seu contingut com a expressió de sentiments, emoció, simbolisme, o de la unió de tècnica i estil. Enfront d'aquesta qüestió, en principi no discutible, les postures a prendre són dues:

- a) Malgrat el reconeixement d'aquestes qualitats estètiques, existeixen reticències a l'hora de reconèixer l'estatus artístic a cap esport, i és el major inconvenient, l'objectiu de la competició i el desig de guanyar com a essència de la naturalesa esportiva. Defensen aquesta postura Best, Arnold entre altres, que reserven per a la dansa, exclusivament, l'estatus d'artístics.
- b) Una segona postura més oberta és la que no s'oposa rotundament al fet que certs esports poden tenir forma artística i superen les dificultats del corrent anterior, originades fonamentalment en el propòsit de competir en els esports, fent-lo compatible amb el propòsit artístic. En aquesta línia, s'esmenta a Boxill (1985), Hohler (1974) i Takaes (1989), entre d'altres.

En aquest corrent, s'argumenta en defensa del valor artístic, l'harmonia entre el deler de triomfar amb un interès de configurar, compondre formes que cobren vida al marge de la pròpia competició.

L'afany pel triomf i el triomf mateix estan intrínsecament units al desig i a la capacitat per a compondre, expressar, emocionar, sorprendre. D'altra banda, la competició no és patrimoni exclusiu de l'esport, i reconeixem que els concursos d'art són freqüents i no per això deixen de ser art.

Bouet (1968) tracta de tancar la polèmica i sosté que la funció estètica de tots els es-

ports es converteix en funció artística en alguns, quan aquests exigeixen una creació personal i una execució d'estil propi que requereix d'un jurat per a ser avaluat en la puresa de gestos, harmonia, etcètera.

Conclusions

Les conclusions de la revisió bibliogràfica són les següents:

1. L'activitat física ha estat objecte d'estudi com a acció creadora i aporta diferents models de creativitat, segons l'àmbit d'estudi. Des de l'esport s'han dissenyat tests per avaluar la creativitat motriu, considerada sota paràmetres relacionats amb els esports de rendiment, com la fluïdesa, flexibilitat de moviments. Des de la dansa i la pedagogia de l'expressió artística, s'ha estudiat la creativitat amb paràmetres artístics com composició, configuració, sensibilitat per a moviments expressius i artístics.
D'altra banda, en funció del tipus de creativitat demanada, l'esport es pot entendre sota formes que exigeixen, especialment, impuls al rendiment, amb exigències objectives per a assolir l'èxit enfront d'altres formes esportives en què l'èxit està unit a exigències de caràcter subjectiu i són de caràcter configuratiu.
2. L'esport, en funció de l'expressió, es planteja en un doble vessant. D'una banda l'esport de comunicació semàntica que prepara per l'acció a través d'un missatge estructurat i per altra l'esport de comunicació estètica que prepara els estats d'ànim a través d'un missatge ambigu.

La primera és un corrent semiòtic que considera l'esport com una forma de comunicar-se, amb codis a desxifrar per l'espectador i els propis esportistes. La segona és un corrent expressionista, on els esportistes experimenten la forma expressiva als seus propis cossos i el moviment té un alt valor simbòlic.

Per últim, des de l'estètica s'accepta amb facilitat per a tots els esports la possibilitat de ser contemplats i avaluats de forma estètica

i, d'altra banda, en funció de la dimensió estètica de la seva forma, s'han realitzat diverses classificacions dels esports, en totes elles s'admeten diverses modalitats esportives amb valors estètics similars als que es troben en l'art. Davant d'aquestes esports es pot parlar de dues postures:

- La que no reconeix l'estatus artístic per a l'esport, tot sent el major inconvenient per a això l'objectiu de la competició i el desig de guanyar com a essència de la naturalesa esportiva.
- La que admet aquest estatus, tot argumentant l'existència d'una creació personal de caràcter compositiu i una execució d'estil propi, tot fent compatible el propòsit configuratiu i competitiu. Argumenta, d'altra banda, que els concursos d'art són freqüents i no per això deixen de ser art.

A manera de conclusió final

En la mesura que un esport requereixi per a la seva pràctica creativitat configurativa, expressió i formes estètiques, serà un esport que s'acosta a una activitat artística. Entre aquests esports es troben les diferents modalitats de gimnàstica, el patinatge artístic, la natació sincronitzada com els més significatius i altres menys divulgats però igualment interessants des de la perspectiva artística, com l'acrosport, l'aeròbic, etc. Tots els esports amb presència de principis artístics en la seva essència, constitueixen un contingut adequat per a l'educació artística ja que permeten els seus participants desenvolupar els rols propis de l'activitat artística: creador- compositor, actor-intèrpret, observador-espectador i crític-avaluador.

Bibliografia

- ARNOLD, P. J. (1991). *Educación física, movimiento y currículum*, Madrid, Morata.
- BERNARD, M. (1985). *El cuerpo*. Barcelona, Paidós Ibérica.
- BERTSCH, J. (1983). "La créativité motrice", *Education Physique et Sport*, núm. 183, pàg. 46- 48.

- BEST, D. (1974). "The aesthetic in sport", *British JNL of Aesthetics*, 15, pàg. 197-213.
- (1980). "Art and Sport", *JNL of Aesthetic Education*, v. 14, núm. 2, pàg. 69-80.
- BOUET, M. (1968). *Signification du sport*, París, Editions Universitaires.
- BOXILL, J. M. (1985). "Beauty, sport, and gender", *Journal of the philosophy of sport*, XI, pàg. 36-47.
- BRENNAN, M. A. (1985). "Danza creativity test and the structure of intellectual model", *Journal of Creative Behavior*, v. 19, núm. 3, pàg. 185-190.
- CALABRESE, O. (1987). *El lenguaje del arte*, Barcelona, Paidós Ibérica, S.A.
- COCA FERNÁNDEZ, S. (1988). *Comunicación y creatividad: la expresividad creativa del gesto*. Tesis Doctoral en Ciències de la Informació, Universidad Complutense, Madrid.
- COLLINGWOOD, R. G. (1978). *Los principios del arte*, México, Fondo de Cultura Económica.
- DE LA TORRE, S. (1991). "La creatividad en el currículo escolar. Áreas de expresión artística", en Marín y de la Torre, *Manual de Creatividad*, Barcelona, Vicens Vives.
- DODDOS, P. (1973). "Creativity in movement. models for analysis", *Journal of Creative Behavior*, vol. 12, núm. 4, pàg. 265-273.
- FAIRCHILD, D. L. (1987). "Prolegomena to an expressive function of sport", *JNL of the philosophy of sport*, núm. 14, pàg. 21-33. Universidad de Indiana.
- GASKIN, G. i MASTERSON, D. W. (1974). "The work of art in sport", a M. A. Whiting i M. Masterson, *Readings in the Aesthetics of Sport*, Londres, Lepus Books.
- GRAUPERA, J. L. i RUIZ, L. M. (1994). "Creatividad y aprendizaje motor en la infancia. Concepto, medida y aplicaciones", *Rev. Esp. de E. Física y Deportes*, Vol. 1, núm. 3, pàg. 26-30.
- HOHLER, W. (1974). "The beauty of motion", en M. A. Whiting y M. Masterson, *Readings in the Aesthetics of Sport*, Londres, Lepus Books.
- KIRK, D. (1986). "The aesthetic experience in sport", *Journal of Human Movement Studies*, 12, pàg. 99-111, Univer. Queensland, St. Lucia, Austràlia.
- LABAN, R. (1987). *El dominio del movimiento*, Madrid, Fundamentos.
- (1993). *Danza educativa moderna*, Barcelona, Paidós Ibérica, S.A. Lenguajes Corporales.
- LANGER, S. S. K. (1957). *Problems of art*, Nova York, Charles Scribner's Sons.
- LANGLADE, A. i LANGLADE, N. (1983). *Teoría General de gimnasia*. Buenos Aires, Stadium.
- LITTLE, A. A. (1966). *Concepts related to the development of creativity in modern dance*. Tesis doctoral de la Universitat de Michigan.
- MARÍN IBÁÑEZ, R. (1989). *La formación para la creatividad*, UNED, Madrid.
- METHENY, E. (1965). *Connotations of movement in sport and dance*. Los Ángeles, California, WM. C. Brown Company Publishers.
- PARLEBAS, P. (1986). *Elementos de sociología del deporte*, U. I. Deportiva de Andalucía, Málaga.
- PHILIP JOAN, A. (1969). "Comparison of motor creativity wit figural and verbal creativity, and selected motor skills", *The Research Quarterly*, v. 40, núm. 1, pàg. 163-173.
- SHERILL, C. (1985). "Fostering Creativity in handicapped Children", *Paper Inter. symp. Fedr. of Adapted Physical Activity*. Toronto.
- SIONNET, C. (1991). "A propos d'expression et d'interpretation", *E P S*, núm. 228, pàg. 76-77.
- SOPEÑA ALCORLO, A. (1976). "Deporte y personalidad creadora", *Cátedra Universitaria de tema deportivo y cultural*. Universidad de Salamanca.
- SUMANIK, I. i STOLL, S. K. (1989). "A philosophic model to discuss the relationship of sport to art", *Sport, Science Review*, 12, pàg. 20-25.
- TAKAES, T. (1989). "Sport aesthetics and its categories", *Sport Science Review*, núm. 41, pàg. 27-32.
- WENDA, J. D. (1977). *A comparison of motor creativity and motor performance of young children*. Tesis doctoral de la Universitat de Michigan.
- WERTZ, S. (1985). "Representation and expression in sport and art", *JNL of the Philosophy of sport*, XII, pàg. 8-24.
- WHITING, H. T. A. (1974). *Readings in the aesthetics of sport*. Londres, Lepus Books.
- WIRICK, W. (1968). "The development of a test of motor creativity", *The Research Quarterly*, v. 39, núm. 3, pàg. 756-765.